

DAVLATNING KELIB CHIQISHI VA RIVOJLANISH NAZARIYALARI VA
ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Maxsudova Madina Anvar qizi

Namangan Davlat Universiteti

Yuridik fakultet 1-kurs talabasi

madinamaxsudova071@gmail.com

Qodiraliyeva Ijobat

Ilmiy rahbar.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17922828>

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlatning kelib chiqishi haqidagi klassik nazariyalar hamda uning rivojlanish jarayoniga doir zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Tarixiy, falsafiy va huquqiy manbalarga tayangan holda patriarxal, teokratik, ijtimoiy shartnoma, zo'rvonlik, psixologik va organik nazariyalarning mazmuni yoritiladi. Shuningdek, davlatning shakllanishiga ta'sir qiluvchi iqtisodiy omillar, siyosiy tizimlarning evolyutsiyasi va ijtimoiy institutlarning rivojlanishi zamonaviy ilmiy qarashlar asosida ko'rib chiqiladi. Maqolada davlat fenomenining murakkab ijtimoiy-huquqiy tabiatini ochib berish, turli nazariyalar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni ko'rsatish hamda hozirgi davrda davlatning rivojlanishiga doir konseptual yondashuvlarni baholash asosiy maqsad qilib olingan.

Tayanch so'zlar: davlat kelib chiqishi, rivojlanish nazariyalari, patriarxal nazariya, teokratik nazariya, ijtimoiy shartnoma, zo'rvonlik nazariyasi, zamonaviy yondashuvlar, siyosiy tizim, ijtimoiy institutlar, evolyutsiya.

Annotation. The article presents classical articles on the origin of the state and modern external analyses of its development process. Based on historical, philosophical and legal sources, the content of patriarchal, theocratic, social society, violence, experience and organic theories is covered, the evolution of economic systems and modern scientific views on social institutions are considered. The article aims to reveal the complex socio-legal nature of the state, to show the specific similarities of various theories and to create conceptual works on the development of the state in the present era.

Keywords: origin of the state, theoretical theories, patriarchal theory, theocratic theory, social relations, violence, modern theories, political system, social institutions, evolution.

Аннотация. В статье представлены классические работы о происхождении государства и современные внешние анализы процесса его развития. На основе историко-философских и правовых источников рассматривается содержание патриархальной, теократической, социальной, теории насилия, теории опыта и органической теории, а также эволюция экономических систем и современные научные взгляды на социальные институты. Цель статьи — раскрыть сложную социально-правовую природу государства, показать специфические сходства различных теорий и создать концептуальные работы о развитии государства в современную эпоху.

Ключевые слова: происхождение государства, теоретические теории, патриархальная теория, теократическая теория, социальные отношения, насилие, современные теории, политическая система, социальные институты, эволюция.

KIRISH

Har bir jamiyatning rivojlanishida davlat muhim o‘rin tutadi. Davlatning qanday paydo bo‘lgani, qanday shakllanib borganini o‘rganish esa siyosatshunoslik, huquqshunoslik va tarix fanlarining asosiy masalalaridan biridir. Chunki davlatning kelib chiqishini bilish uning bugungi tuzilishi, vazifalari va jamiyat hayotidagi ahamiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Turli davrlarda olimlar davlatning paydo bo‘lishiga oid turlicha fikr va nazariyalarni ilgari surishgan.

Patriarxal, teokratik, ijtimoiy shartnoma va zo‘ravonlik nazariyalari shular jumlasidandir.

Hozirgi kunda esa davlatning shakllanishi nafaqat tarixiy jarayon, balki iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq murakkab tizim sifatida baholanmoqda. Shuning uchun zamonaviy yondashuvlar davlatning rivojlanishini yanada kengroq va ilmiy asosda talqin qiladi.

Ushbu maqolada ana shu nazariyalar va hozirgi davr qarashlari yoritiladi.

Davlatning kelib chiqishi va rivojlanishi masalasi qadimdan olimlar e‘tiborida bo‘lgan bo‘lib, uning shakllanishi haqida turli davrlarda turlicha ilmiy nazariyalar vujudga kelgan.

Qadimgi yunon faylasufi Aristotel o‘zining “Politika” asarida davlatni tabiiy hodisa sifatida talqin qilib, insonning jamiyatda yashashga bo‘lgan ehtiyoji davlat paydo bo‘lishining asosiy omili ekanini ta’kidlagan. Bu qarash davlatning tabiiy-evolyutsion rivojlanishiga urg‘u beradi.

Klassik nazariyalar ichida teokratik, patriarxal, zo‘ravonlik va ijtimoiy shartnoma nazariyalari alohida o‘rin tutadi. Teokratik nazariya davlat hokimiyati ilohiy manbadan kelib chiqqanini himoya qiladi. Patriarxal nazariya esa davlatning katta oila ko‘rinishida shakllanganini aytadi. Zo‘ravonlik nazariyasiga ko‘ra, davlat qudratli guruhlarining kuch bilan boshqalar ustidan hukmronligi natijasida paydo bo‘lgan. Eng ta’sirchan nazariyalardan biri bo‘lgan ijtimoiy shartnoma nazariyasini T. Gobbs, J. Lokk va J.-J. Russo kabi mutafakkirlar rivojlantirgan. Gobbs “Leviatan” asarida davlatni odamlarning o‘zaro kelishuv mahsuli sifatida ko‘radi. Lokk esa davlatning asosiy vazifasi fuqaro huquqlarini himoya qilish ekanini aytadi. Russo tomonidan ilgari surilgan qarashlarda esa davlat jamiyat a’zolari o‘rtasidagi umumiy irodaning ifodasi sifatida talqin qilinadi.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda esa davlatning kelib chiqishini turli omillarning uyg‘unlashuvi bilan izohlashga e’tibor qaratiladi. Iqtisodiy taraqqiyot, mulk munosabatlarining murakkablashuvi, boshqaruv tizimining ehtiyojga ko‘ra shakllanishi zamonaviy qarashlarning asosini tashkil etadi. Shuningdek, siyosiy modernizatsiya, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi va globalizatsiya jarayonlari davlatning yangi ko‘rinishdagi funksiyalarini belgilab bermoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning mohiyati inson huquqlarini ta’minlash, jamiyat barqarorligini saqlash va fuqarolarga xizmat qilish tamoyillari asosida belgilangan. Bu zamonaviy demokratik yondashuvlarga mos holda davlatning vazifalari va jamiyatdagi o‘rni qayta talqin qilinayotganini ko‘rsatadi.

Prezidentimiz tomonidan ilgari surilayotgan davlat va jamiyat boshqaruvi masalalari, islohotlar jarayonida davlatning xalq manfaatlariga xizmat qilishi tamoyili ham aynan shu zamonaviy yondashuvlarning davomidir.

Turli nazariyalarni o'zaro solishtirish davlatning kelib chiqishi yagona omilga bog'liq emasligini, aksincha, murakkab ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlar natijasi ekanini ko'rsatadi. Davlatning rivojlanishi doimo jamiyat taraqqiyoti bilan uyg'un bo'lgan va hozirgi davrda ham bu o'zaro ta'sir davom etmoqda.

XULOSA

Davlatning kelib chiqishi va rivojlanishi masalasi turli davrlarda olimlar tomonidan turlicha izohlangan bo'lsa-da, barcha nazariyalar bir jihatda umumiydir: davlat jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan boshqaruv tizimi sifatida shakllangan. Aristotelning tabiiy kelib chiqish haqidagi qarashlari, Gobbs, Lokk va Russoning ijtimoiy shartnoma nazariyalari, shuningdek teokratik, patriarxal va zo'ravonlik nazariyalari davlatning turli jihatlarini ochib beradi. Bu nazariyalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, davlatning paydo bo'lishi bitta omil bilan emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy omillar majmuasi bilan bog'liq.

Zamonaviy yondashuvlarda esa davlatning shakllanishi va rivojlanishi jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda dinamik jarayon sifatida talqin qilinadi. Globalizatsiya, texnologik rivojlanish, fuqarolik jamiyatining kuchayishi davlat funksiyalarining ham o'zgarishiga olib kelmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlatning mazmuni inson huquqlarini himoya qilish, jamiyat farovonligini ta'minlash va davlatning xalq manfaatlariga xizmat qilishi tamoyillari asosida belgilangan bo'lib, bu zamonaviy qarashlarga to'liq mos keladi.

Umuman olganda, davlatning kelib chiqishi va rivojlanishiga oid nazariyalarni chuqur o'rganish uning ijtimoiy-huquqiy tabiatini to'g'ri anglashga, bugungi davlat boshqaruvida mavjud tamoyillarni to'liq tushunishga imkon beradi. Bu esa huquqshunoslar, siyosatshunoslar va davlat boshqaruvi sohasida tahsil olayotganlar uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aristotel. Politika.
2. Gobbs T. Levafan.
3. Lokk J. Hokimiyat to'g'risida ikki risola.
4. Russo J.-J. Ijtimoiy shartnoma haqida.
5. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi.
7. Siyosatshunoslik va huquq nazariyasi bo'yicha ilmiy maqolalar (mahalliy va xorijiy manbalar).